

KIRJANDUSKRIITIKA XXI SAJANDI KAHEKSANDAL AASTAL: LÜHIKESEST PIKANI, ÜSIKASJAST ÜLDISTUSENI

PEETER HELME

Sissejuhatus

A valdanud ise möödunud aastal raamaturetsensioone ajalehtedes Sirp, Eesti Päevaleht, Metroo ja Keskus, ajakirjas Looming ja võrguajakirjas Kriteerium ning tegutsedes samal ajal Keskuse kirjandustoimetaja ja Kriteeriumi toimetajana, on mul alljärgnevalt võimatu anda vähimatki objektiivsust taotlevat pilti 2008. aastal Eesti kirjanduskriitikas toimunud. Teisalt põhjustab iseenda osalemine kriitikaloomes ka suuremat huvi kolleegide tegemiste vastu. Teinegi kord olen ilma sunni ja kohustuseta lugenud kirjanduskriitilisi artikleid ka siis, kui raamat endal teada ja kalli kolleegi arvamusi etteaimatav – lihtsalt professionaalsest huvist keelekasutuse või lähenemisi viisi vastu. Ei ole seega halba ilma heata.

2008. aasta kirjanduskriitikat lugedes torkab silma mitmesuguseid käsitlusviise. Põhimõtteliselt võib korrata üle mõtte, mille Tiit Hennoste ütles välja juba 2001. aastal, ja mida Aare Pilv oma kriitikaülevaates mõni aasta hiljem kinnitas: kirjanduskriitikal on tänaseks eri funktsioonid ja need väljenduvad vähemalt osaliselt ka erinevates formaatides (Pilv 2005: 279).

Peamine kirjanduskriitiline formaat on tänaseni raamatuarvustus. Aja jooksul on see läbi teinud mitu teisenemist, millest värskemaid võime jälgida veel viimase kümnendi jooksul. Tsiteerin 2007. aasta kirjanduskriitika ülevaate autorit Priit Kruusi, kes heidab omakorda pilgu tagasi ja nendib, et sajandivahetust „võib kirjeldada kui professionaalse lõtvuse ja kriitiku rolli ähmastumise aega”, mil retsensioonides kiputi viitama suuresõnalistele teooriatele ning unustama teost ennast. „2007. aasta kriitika läbilugenuna paistab mulle, et praegusel ajal niisugune kirjeldus enam ei kehti...”, võtab Kruus oma artikli sissejuhatuses eelneva kümnekonna aasta arengu kokku (Kruus 2008: 251).

Ka eelnevat aastat võime iseloomustada samamoodi: raamatuarvustustes ühineb üldjuhul ülevaatlikkus autori maitsehinnauga, mis enamikul juhtudel on selgelt eristatavad, ja kirjandusteooriatega lugejat reeglina ei koormata. Pigem peab lugeja ise teadma, millist maailmavaadet või arusaama kirjandusest üks või teine autor esindab. Seda võib näha probleemina, kuid teisalt on nõnda iga eluvaldkonnaga: peenemad vihjed ja allhoovused on ikkagi märgatavad eelkõige asjaosalistele.

2006. aasta lõpus väitis Kajar Pruul Rein Veidemannile antud intervjuus, et eesti kirjanduskriitikas valitseb jätkuv kriis: „Ajakirjadele kirjutatakse tekste, mille õige koht oleks lehes, ja vastupidi. Akadeemilisus, esseistlikkus ja üldhuvitavus asendavad üksteist vahel ikka väga veidratal kohtadel. Kaob piir reklaamiva annotatsiooni ja arvustuse vahel. Ja see viimane on juba suhteliselt õonestav nähtus” (Veidemann 2006).

Tegu on väga konservatiivse seisukohavõtuga, millega saab nõustuda vaid juhul, kui lülitame oma mõttemaailmast välja tohutud tehnoloogilised ja nendega paratamatult kaasnevad vaimsed muudatused, mis on meie ühiskonda vapustanud vähemalt viimased kaks aastakümnet. Kommunikatsioonirevolutsioon on muutnud ja muudab veel praegugi meediat, teksti rolli selles ning arusaama žanripiiridest.

Küsimust võib vaadelda ka hoopis teiselt, kriitikaväliselt positsioonilt. Jan Kaus tõdeb käesoleva aasta algul ajakirjale Looming antud intervjuus, et „kriitikakultuur puudub senikaua, kuni puudub kriitika mõistmise või mõtestamise ehk kriitika vastuvõtmise kultuur. Kuni autor ei püüa leida tema loomingut või tegevust negatiivselt arvustavast tekstist mingit iva, üldistust või analüüsi, ei ole mõtet oodata ka head kriitikat. See on surnud ring...” (Kaus, Helme 2009: 107).

Nii on üsna lühikese aja jooksul esitatud kaks radikaalselt erinevat vaadet eesti kirjanduskriitikale ja praeguse olukorra tekkepõhjustele. Üldiselt võime siiski nentida, et piirid reklaami ja arvustuse vahel on olemas ning märgatavad. Lisaks on tänapäeval täiesti elementaarne tõdeda, et iga raamatu-arvustus (ka negatiivne) on tahes-tahtmata reklaam. Raamatu-arvustusi on lihtsalt võimalik teha väga erineval viisil. Lühiannotatsioon on neist üks. Teine võimalus ühe konkreetse raamatu arvustamise kõrval on mitme teose arvustamine ühes ja samas artiklis. Julgen väita, et see vahe on mõnikord olemuslik. Kolmas võimalus, mida 2008. aastal Eestis ka ette tuli, on kirjutada artikleid, mis võrdlevad juba rohkem kui kahte kirjandusteost ja omandavad nõnda ülevaatliku loomuga käsitluse mõõtmel. Nendega sarnased, kuid küsimuseasetuselt mõneti erinevad on probleemartiklid. Viimaste puhul võime rääkida pigem raamatust või autorist kui argumendist ja vabandusest kirjutada millestki muust. Juhul kui see miski muu puudutab mõnda autorit, tema raamatut või kirjanduslikku probleemi laiemalt, võib samuti tegu olla kirjanduskriitilise käsitlusega.

Alljärgnevas vaatlengi väljaannete kaupa erinevaid kirjanduskriitilisi artikleid: retsensioone ja lühiannotatsioone, ning nendel harvadel kordadel, mil sedalaadi lood ilmusid, mõne valdkonna või autori loomingu kohta kirjutatud ülevaatelugusid ja probleemartikleid.

Ajakirjad

Raamatu-arvustused ilmuvad väga erinevates väljaannetes. Küll leiab neid Akadeemiast, Keelest ja Kirjandusest, Loomingust, Vikerkaarest, Värskest Rõhust ja võib-olla veel mõnest väljaandest, mis siinkohal teenitult või teenimatult kahe silma vahele jäi.

Väljaannete suunitlus ja kvaliteet on väga erinevad. Akadeemia ning Keele ja Kirjanduse raamatu-arvustused on rõhutatult ainespetsiifilised ning ilukirjandust neis kuigivõrd ei arvustata.

Keeles ja Kirjanduses üht-teist kirjanduskriitilist siiski ilmus. Lauri Sommer võttis mõni kuu pärast Vaino Vahingu lahkumist ette tema päevaraamatu teise osa (Sommer 2008) ning Leena Kurvet-Käosaar arvustas Tõnu Õnepalu „Flandria päevikut” (Kurvet-Käosaar 2008). Neil tekstidel pikemalt peatumata võib tõdeda, et mõlemal juhul on tegu tõsiste, teksti ja autorisse süvitsi süüvivate arvustustega.

Kui Keele ja Kirjanduse puhul on ilukirjandusteoste arvustused haruldased, siis võib öelda, et Looming, Vikerkaar ja Värske Rõhk avaldavad neid väga oht-ralt. Kuigi viimane nimetatuid on noortelt noortele tehtav väljaanne ning arvustusteski käsitlevad noored kriitikud noorte kirjanike teoseid, siis sellele vaatamata ei saa neid lugusid pidada kaugeltki pelkadeks käe-harjutusteks. Näi-teks Brita Melts ja Johanna Ross esinevad Eesti kirjandusmaastikul juba kolm aastat ning on selle aja sees avaldanud artikleid teisteski väljaannetes: Melts näiteks Loomingus ja Eesti Päevalehes, Ross Keskuses või Vikerkaares.¹

2008. aasta jooksul kirjutas Loomingusse 37 autorit kokku 51 arvustust. Enamik esines ühe looga, vaid Olev Remsu ja Jürgen Rooste avaldasid kumb-ki neli retsensiooni, Karl-Martin Sinijärv kolm, Vahur Afanasjev, Kätlin Kald-maa, Priit Kruus, Mihkel Mutt, Eeva Park ja Paul-Eerik Rummo kaks lugu. Ühtki kirjandusteost ei arvustatud mitu korda ning mitte ükski arvustustest ei käsitlenud rohkemat kui ühte kirjandusteost. Täheledatav on teatav „vere-pilastuslik” tendents: suuresti samad nimed korduvad nii arvustajate kui ka arvustatavate seas. Kuid mingis mõttes on selline väide ka lihtsalt sõnakõlks. Tsiteerides veel kord Jan Kausi: „Kui öelda, et see [kirjanike ja kriitikute kat-tuvus – P. H.] on probleem, siis on see tühi lause, sest sellele probleemile ei ole lahendust. Välistades kriitikute hulgast kirjanikud, peame kohutavalt palju artikleid tellima Jaanus Adamsonilt, Alvar Loogilt, Märt Väljatagalt ja veel mõnelt” (Kaus, Helme 2009: 107).

Sarnane, kuid mõningates punktides ometigi erinev pilt avaneb Vikerkaa-res. Arvude osas on olukord Loominguga võrreldav: 2008. aasta jooksul aval-das Vikerkaar 38 autori sulest 46 arvustust. Ka siin esines enamik autoreid ühe looga. Ainult Linda Kaljundi ja Johanna Ross kirjutasid kolm arvustust. Kahega esinesid Alvar Loog, Lauri Sommer, Kadri Tüür, Mariliin Vassenin ning Maria-Kristiina ja Rebekka Lotman, kes kirjutasid mõlemad retsensioo-nid koos. Nagu oletatud nimedestki näha, on Vikerkaare nagu noorem, mõne-ti ka vasakpoolsem. Suures osas on Vikerkaares arvustatavad teosed samad mis Loominguski, kuid mitte päris.

Kõigepealt käsitletakse ka väliskirjandust, näiteks Orhan Pamuki, Nikos Kazantzakist või Dan Browni. Muidugi ei jäeta kõrvale ka Vikerkaare tegija-te ideoloogilisi lemmikuid, nagu Pierre Bourdieu’d või Pierre Bayard’i, ning tundub, et just programmilistel põhjustel esineb teinekord ka vääratusi. Üsna üllatav oli leida Vikerkaarest Kadri Tüüri arvustust noorte kunstnike bien-naali kogumikule (Tüür 2008), mille koht oleks mõnes kunstispetsiifilises väl-jaandes, mitte aga Eesti Kirjanike Liidu ajakirjas.

Põhimõtteline erinevus võrreldes Loomingu arvustustega seisneb aga muus. Nimelt ei põlga Vikerkaar olulisemate teoste puhul avaldada ühe raa-matu kohta mitut retsensiooni. Nõnda kirjutasid nii Jan Kaus kui ka Jaan Ross mõlemad Ene Mihkelsoni „Katkuhauast” (Kaus 2008; Ross, Jaan 2008). See on küll ainuke kord 2008. aasta jooksul, mil midagi sellist ette tuleb, kuid Vikerkaar on ennegi andnud mitmele arvustajale võimaluse kõneleda ühest ja samast teosest.² Samuti avaldas Vikerkaar 2008. aastal ühe retsensiooni, milles käsitletakse korraga mitut raamatut: Jaakko Hallas rääkis Michel Baigenti, Richard Leigh’ ja Henry Lincolni „Pühast verest ja Pühast Graalist” ning Dan Browni „Da Vinci koodist” (Hallas 2008).

¹ Vt nt Melts 2008; Ross, Johanna 2008.

² Vt nt kogumiku „Tekstilääts” arvustusi: Märka 2006 ja Song 2006 või arvustusi Anti Saare teosele „Kuidas sa ära läksid ja mina maha jäin”: Velsker 2007 ja Raudam 2007.

Ajalehed

Üldistavalt võib öelda, et Eesti päeva- ja nädalalehtedes ilmuvates retsensioonides kipub vorm jätkuvalt valitsema sisu üle. Arvustuse maht ja tihti ka asukoht väljaandes mõjutab suurel määral seda, kuidas kirjanduskriitikat tajutakse. Vaieldamatult pärsib ajaleheformaad sügava analüüsi võimalusi, kuid on autoreid, kes suudavad ka Eesti Päevalehe või Postimehe standardse raamatuarvustuse 4000-tähemärgilise „klotsi” sisse mahutada olulist ning teha seda hästi.

Üks – ja kahjuks ainuke – erand, kus asjad nii ei ole, on muidugi kultuurileht Sirp. Ka Keskuses püüame pakkuda autoritele rohkem leheruumi, kuid raamatuarvustusi kirjutab selles ainult Ahto Muld, kirjanduskülgedel ilmuvad pigem ülevaate- või probleemartiklid.³

Kuid tulles tagasi päevalehtede juurde, siis üks andekamaid lehekriitikuid on luuletaja Hannes Varblane, kes kirjutas 2008. aasta jooksul retsensioone Eesti Päevalehe Arkaadiale. Heaks ajalehearvustuse näiteks võibki pidada just ühte Varblase retsensiooni Paul Austeri „Oraakli ööle” (Varblane 2008a). Ühelt poolt ei ole arvustus midagi erakordset, küll aga demonstreerib ta väga hästi, mida on võimalik ruumi- ja vormipiirangute kütkes saavutada. Ka Varblase arvustused Harri Sirola raamatule „Kaks linna” (Varblane 2008b) ja Michel Houellebecqi „Elementaarosakestele” (Varblane 2008c) on kõrgel tasemel – vanameister oskab elegantselt siduda ajakirjanduslikult kergesti seeditava stiili lugeja silmaringi avardavate pedagoogiliste nõksudega. Nii mainib ta justkui möödaminnes, et „Houellebecq järgib oma teostes suurte prantsuse mõtlejate – Montaigne’ist ja Pascalist kuni tänapäevasteni – parimaid traditsioone” (Varblane 2008c) või ütleb nõnda, nagu teaks lugeja seda niigi: „ei maksa unustada, et 1988. aastal, kui vennaksed Urbid said lõpuks putket panna, oli Harri Sirola see, kes nad oma käulaga Rootsi toimetas” (Varblane 2008b).

Lisaks Hannes Varblasele avaldasid Eesti Päevalehes arvukalt retsensioone lehe enda töötajad Kristel Kiigemägi, Kaarel Kressa, Mari Klein ja Mari Peegel. Need on kõik standardsed, lugejat kirjandusilmas toimuvaga kursis hoidvad, kuid reeglina mitte kuigivõrd süvitsi tungivad kirjutised. Vast kõige selgepilgulisem ja ühtlasi esseistlikum Eesti Päevalehe lugu kuulus hoopis lehe arvamustoimetajale Külli-Riin Tigassonile, kes lisaks Hannes Varblasele analüüsis Michel Houellebecqi ning tegi seda meisterlikult, põnevalt ja poleemiliselt (Tigasson 2008).

Eesti Päevalehe põliste autorite sekka võib tänaseks lugeda ka Jüri Talveti ja Peeter Oleski, kes tegelesid ka möödunud aastal Eesti Päevalehe raamatusarja tutvustamisega artikliseerias „Romaaniülikool”. Nende lugude tase sõltus suuresti muidugi käsitletavatest teostest endist. Näiteks on Anne Rice’i „Intervjuu vampiiriga” kahtlemata põnev romaan, ent suur kirjandus ta pole ning seetõttu mõjub Talveti katse raamatut sellisena tutvustada natuke imelikult (Talvet 2008). Kuid nii nagu Eesti Päevalehe raamatusarjas ilmus häid raamatuid, nii tutvustasid neid teinegi kord ka head artiklid. Lauasa kirjanduslooliseks ja tervet žanri avavaks võib lugeda Peeter Oleski käsitlust Frederick Forsythi „Šaakali päevast” (Olesk 2008).

³ Vt nt Matsin 2008a või Kaevats 2008.

Eesti Päevaleht avaldas põnevaid käsitlelusi ka möödunud aasta septembris ilmuma hakanud uue, veelgi ebaühtlasema tasemega sarja „Eesti lugu” teoste kohta. Jaan Unduski artiklid sarja alustanud Lennart Meri „Hõbevalgest” (Undusk 2008a), Läti Henriku „Liivimaa kroonikast” (Undusk 2008b) või Eduard Bornhöhe „Tasujast” (Undusk 2008c) on kõik laia haardega kultuuri- ja ajaloolisi taustu avavad kirjutised, esseistlikud meistritööd, milles tasakaalus vastava teose tutvustamine ning autori enda mõttearendused.

Paar korda võttis möödunud aastal Eesti Päevalehes kirjanduskriitikuna sõna ka Jaak Urmet, käsitledes Leelo Tungla raamatut „Seltsimees laps” (Urmet 2008a) ja Peeter Sauteri „Beibi bluud” (Urmet 2008b). Urmeti lugude puhul väärrib esiletõstmist autori võte avada kohe artikli alguses raamatu ja selle autori loomingu taust, haarata lugejal käest ning juhatada ta mõne lausega eemale argiste toimetuste juurest. Samas on Urmet emotsionaalne ning arvamused segunevad tema artiklites kirjeldustega. Nii jääb „Seltsimees laps” illustratsioonide kohta antud hinnang „pildid poosetavad” (Urmet 2008a) pisut õhku rippuma, sest napp leheruum ei lase Urmetil oma kriitikat lõpuni välja arendada.

Põhimõtteliselt on pilt samasugune ka Postimehes: retsensioonid on lühikesed, need ilmuvad peamiselt igal laupäeval lehe kultuurilisas AK (Arvamus + Kultuur). Kirjutajate seas on näiteks tuntud lastekirjanduse spetsialist Krista Kumberg, nooruke kriitik Triin Põldra, ajaloohuviline humorist Mart Juur ja muidugi Postimehe enda kultuuriajakirjanikud Neeme Korv ning Rebekka Lotman. Tõsi, viimane on tegelenud põhiliselt kirjanike intervjuerimisega ja välismaiste kirjandusuudiste vahendamisega.

Kuid kahe päevalehe sarnasuste kõrval on Postimehest avanev vaade eesti kirjandusele muutunud aastatega üha kummalisemaks. Kui neli aastat tagasi võis Aare Pilv nentida hämmeldusega, et „...Eesti Päevalehe Arkaadia on aga hoopis veidra näoga...” (Pilv 2005: 280), siis tänaseks tundub veider pigem Postimees. Selle põhjus näib olevat tõigas, et Eesti Päevalehes avaldavad kirjandusarvustusi paljud erinevad autorid ning nõnda on üsna kirju ka selle lehe pale, seda vähemasti kirjanduse osas. Postimehe autorite hulk pole küll otseselt piiratum, kuid näib olevat Eesti Päevalehest hierarhilisem: maitseotsustustes on teinekord tunda Rein Veidemanni suunavat kätt. Raske öelda, kumb on põhjus, kumb tagajärg, kuid Postimehe kirjandusküljed on võrreldes Eesti Päevalehega selgelt vanamoelisemad ning käsitlevad mõnevõrra teistsugust kirjandust. Silma torkab ka formaatide erinevus, Postimees näib retsensioonidele eelistavat intervjuusid kirjanikega.⁴

Eesti Ekspress jätkab samal kursil, nagu ta seda juba aastaid on teinud: valitsev žanr on lühiarvustus, pikemaid tekste ilmub harvemini. Möödunud aastal olid põhjalikemateks käsitlusteks näiteks Barbi Pilvre artikkel Vaino Vahingu „Päevaraamatu” teisest osast (Pilvre 2008), Andres Langemetsa ja Andrei Hvostovi lood Lennart Meri „Hõbevalgest” (Langemets 2008; Hvostov 2008b) ja Anders Härmi arvustus Mihkel Raua mälestusteraamatule (Härm 2008), kui tuua vaid paar näidet.

Lühiarvustusi kirjutavad Eesti Ekspressi kultuurilisas Areen aga väga erinevad kriitikud. Eks kaadrivoolavus ole ka suur – 1200 tähemärgi pikkuse retsensioonikese treimine on vaat et suuremgi vaev pikema loo kirjutamisest. Ekspressi lühiformaadi autorite seast leiame Barbi Pilvre, Doris Kareva,

⁴ Vt nt Valme 2008.

Kalev Kesküla, Sulev Vedleri, Kadri Karro, Kadri Kõusaare, Tarmo Rajametsa, Sergei Stadnikovi, Margus Lattiku, Paavo Kivise ja veel palju teisi nimesid.

Kuid nendes arvustustes ei tehta juttu ainult ilukirjandusest, vaid sekka võetakse ka ühiskondlik ja ajalookirjandus. Mingis mõttes seisavad Eesti Ekspressi lühiarvustused poolel teel ajalehtede annotatsioonide ja pikemate retsensioonide vahel. Kuid tundub, et need nupud jagavad ikkagi annotatsioonidega sarnast saatust, püüdes anda mingitki ülevaadet värskest kirjandusest. Võib muidugi küsida, kuivõrd see on Eesti raamatuturu suuruse juures võimalik, kuid teisalt ongi Areenis ilmuv Eesti Ekspressi kultuuritoimetuse arusaam sellest, mis on parasjagu oluline, ning sel kombel peaks ta üldjoontes vastama lehe lugeja ootustele. Võimatu öelda, kas see ka nii on, kuid annotatsioonide ja Areeni lühiarvustuste avaldamise ainuke mõte just selles peituda saabki – aidata lehelugejal raamatumaailmas orienteeruda.

Annotatsioone ilmus kuni viimase ajani Sirbiski, kuid nagu toimetajad kurtsid, põhjustasid need alatasa kirjanikkonna seas meelehärmi: küll ei meeldinud ühele või teisele annotatsioonide valik, küll häiris stiil. Kuid võib-olla Sirp nende kadumisega palju ei kaotanudki. Tuleb nimelt tunnistada, et kirjandushuvilise lugeja jaoks kõige paremad, ülevaatlikumad ja põhjalikumad kirjandusarvustused ilmusid 2008. aastal – ja kindlasti ka varasematel aastatel – just selles lehes.

Osalt on selle põhjuseks Sirbi toimetajate Jan Kausi ja Valle-Sten Maiste poliitika eelistada pikemaid, tervet lehekülge katvaid või pikemaidki lugusid.⁵ See võimaldas näiteks Ülo Mattheusel põhjalikult polemiseerida Andrei Hvostovi „Võõraste lugude” üle (Mattheus 2008), Hvostovil võrreldavas mahus vastu väidelda (Hvostov 2008a) või Tõnu Õnnepalul süveneda talle omase rahuliku eruditsiooniga Umberto Eco „kaksikutesse”: „Ilu ajalukku” ja „Inetuse ajalukku” (Õnnepalu 2008). Rääkimata muidugi seitset numbrit läbinud Jürgen Rooste sünteetilisest artiklisarjast „Paariad ja kirjandusseparatistid” I–VII, mille iga lugu käsitles enamasti kahte-kolme, harvemini üht raamatut, otsides eri teoste ühisosi ja püüdes nende kaudu avada laiemaid aktuaalseid kirjanduspoliitilisi ning kirjanduslikke taustu (Rooste 2008). Võib-olla just sedalaadi sünteesi otsivad artiklid võiksid olla suunanäitajaks olukorras, kus tõepoolest paljud autorid ei ole harjunud kriitikaga suhestuma. Ka võiks just sünteetiliste artiklite kirjutamine olla võimaluseks noortele kriitikutele. Olles artikli sees dialoogis iseendaga, vastandades ja võrreldes korraga mitut erinevat teost või autorit, on võimalik mängida oma mõtetega ja õppida sõnaseadmiskunsti. Siis ehk ilmuks vähem lugusid, mille iseloomuseks sobiks väljend „pidetuvõitu kirjandid”, nagu Aare Pilv mõne aasta eest ühe noorema kirjanduskriitiku artikleid nimetas (Pilv 2005: 280).

Eesti kirjanduskriitika taevas särab jätkuvalt heleda tähena Paavo Matsin ning tema säravaimad artiklid ilmusid möödunud aastal just Sirbis. Üks meeldejäävamaid neist oli Erkki Luugi luulekogu „Pideva ja silmnähtava Pöggelmann” arvustus, mis sisaldas Matsinile omaselt kirjanduskriitilise aspekti kõrval ka tubli annus filosoofilist programmi (Matsin 2008b).

Teine viimaste aastate Sirbi „staarkriitik”, Jaanus Adamson, esines 2008. aastal aga mõnevõrra nõrgemalt. Seadmata kahtluse alla tema analüüsi-

⁵ Eelmise aasta Sirbi kirjandusarvustuste pikkuserekord kuulub Elo Viidingule, kelle arvustus („Projekt nimega armastus”) Lionel Shriveri romaanile „Me peame rääkima Kevinist” (Viiding 2008) on üle 22 000 tähemärgi pikk.

võime jõudu ja aine valitsemise meisterlikkust, tuleb ometi tunnistada, et Adamsonil on raskusi oma mõttekäikude värskena hoidmisega – need kipuvad teinekord ühel kohal tammuma, korrates mantrana psühhoanalüüsi ja papa Freudi põhitõdesid. Kuid üks kirjandust saab vaadata sellegi nurga alt ning võib vaid öudust tunda mõtte ees, mis juhtuks siis, kui Sirp ei pakuks sedavõrd heldelt tähemärgiruumi nagu praegu. Sügavam analüüs, mille üks kirglisemaid sõpru Adamson on, jääks vist üldse olemata...

Üldiselt kipub muidugi Sirbi kirjanduskriitikute ring olema enam-vähem sama mis Loomingus ja Vikerkaareski: figureerivad Jan Kaus, Doris Kareva, Märt Väljataga, Kivisildnik, Hannes Varblane, Berk Vaher ja mitmed teised eelnimetatud. Arvustuste taset võib üldiselt hinnata keskmiseks, harva esineb suuri, kirjandusvälistest teguritest ajendatud möödalaskmisi.

Kokkuvõtteks

Alustades 2008. aasta kirjanduskriitika ülevaate kirjutamist, arvasin, et mind ootab ees kerge töö. On ju suur osa materjalist varem läbi loetud, paljudel juhtudel ka autoritega lugude valmimise ajal vesteldud ja mõtteid vahetatud, üksikutel juhtudel aga lausa ise kirjutatud.

Kuid iga töö kasvab seda tehes mõõtmalt, sest üks tundu eemalt vaadates ju iga põld ühetasane ja lihtne künda, kuid ise adra taha asudes osutub iga üksik jalatäis maad eriliseks ja kordumatuks. Paratamatult tuleb tunnistada, et kõigest ei saa kirjutada, sest kirjanduskriitika kui kirjanduse mõõtmatu suurt ja üha kasvavat avarust hõlmata püüdev distsipliin kipub isegi väikeses Eestis meie esmapilgul tagasihoidlike võimaluste juures ja vaid ühe aasta löikes olema suurem ühe ülevaateartikli mahust. Võimatu on isegi iga autori käsitlemine, sest Jumalale tänu, neid meil veel jätkub! Jääb üle vaid soovida, et ka lugejaid oleks sama palju.

Kirjandus

- Hallas, Jaakko 2008. Browni osakesed. – Vikerkaar, nr 1/2, lk 169–173.
- Hvostov, Andrei 2008a. Ääremärkusi Mattheusele, peaaegu evangelistile. – Sirp 15. VIII.
- Hvostov, Andrei 2008b. Tulemaa taburahas. – Eesti Ekspress. Areen 25. IX.
- Härm, Anders 2008. „Musta pori näkku” kui ärkamisaja antinarratiiv. – Eesti Ekspress. Areen 18. XII.
- Kaevats, Mihkel 2008. Mõni sõna vähemuskirjandusest – luulest. – Keskus, nr 9.
- Kaus, Jan 2008. Kui ei saa / suuda / taha / pole võimalik mäletada, siis kujutle. – Vikerkaar, nr 1/2, lk 177–182.
- Kaus, Jan, Helme, Peeter 2009. Me kõik oleme egoistid. – Looming, nr 1, lk 105–113.
- Kruus, Priit 2008. Kriitika kuvand ja kuvandikriitika. Sissevaade 2007. aasta kirjanduskriitikasse. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 251–259.
- Kurvet-Käosaar, Leena 2008. Omakandiharjumus. – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 470–473.
- Langemets, Andres 2008. Hõbe kui valge. – Eesti Ekspress. Areen 25. IX.

- Mattheus, Ülo 2008. Ideoloog Hvostovi eestlasteta ajalugu. – Sirp 1. VIII.
- Matsin, Paavo 2008a. Kirjanduse müstiline tagakaas. – Keskus, nr 10.
- Matsin, Paavo 2008b. Valgus tareaknas. – Sirp 24. X.
- Melts, Brita 2008. „Elame vaikusse, usume lund”. – Eesti Päevaleht 4. I.
- Märka, Veiko 2006. Sügavalt miibi sisse astunud tartlased. – Vikerkaar, nr 10/11, lk 174–178.
- Olesk, Peeter 2008. Frederick Forsythi „Šaakalipäev”. – Eesti Päevaleht 16. V.
- Pilv, Aare 2005. Läbilõikeid metakirjandusest. Eesti kriitika ja kirjandusteadus aastatel 2003–2004. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 278–301.
- Pilvre, Barbi 2008. Vahing 1974–1984: kirjanik, psühhiaater, mees ja isa. – Eesti Ekspress. Areen 24. I.
- Raudam, Toomas 2007. Anti aeg. – Vikerkaar, nr 4/5, lk 191–194.
- Rooste, Jürgen 2008. Paariad ja kirjandusseparatistid. I–VII. – Sirp 21. III; 11. IV; 9. V; 20. VI; 1. VIII; 19. IX; 31. X.
- Ross, Jaan 2008. Ellujäämise õigustusest. – Vikerkaar, nr 1/2, lk 174–177.
- Ross, Johanna 2008. Üks väga võrreldav raamat. – Vikerkaar, nr 10/11, lk 188–191.
- Sommer, Lauri 2008. Tume, aga viljakas keskiga. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 291–293.
- Song, Matis 2006. Analüüs toimib. – Vikerkaar, nr 10/11, lk 178–179.
- Talvet, Jüri 2008. Anne Rice „Intervjuu vampiiriga”. – Eesti Päevaleht 11. IV.
- Tigasson, Külli-Riin 2008. Nihilist? Ei, pigem konservatiiv. – Eesti Päevaleht 27. VI.
- Tüür, Kadri 2008. Vasakpoolsuse vajadusest. – Vikerkaar, nr 12, lk 132–135.
- Undusk, Jaan 2008a. Eesti lugu. Lennart Meri „Hõbevalge”. – Eesti Päevaleht 19. IX.
- Undusk, Jaan 2008b. Eesti lugu: Henriku Liivimaa kroonika. – Eesti Päevaleht 24. X.
- Undusk, Jaan 2008c. Eesti lugu: Eduard Bornhöhe „Tasuja”. – Eesti Päevaleht 31. X.
- Urmet, Jaak 2008a. Teosest „Seltsimees laps” tuleb oodata ülekujundamata versiooni. – Eesti Päevaleht 4. IV.
- Urmet, Jaak 2008b. Sauter suunab tumedad tungid paberile. – Eesti Päevaleht 5. XII.
- Valme, Valner 2008. Erik Tohvri, inimhingede konstruktor: ma ei tee suurt kunsti. – Postimees 19. I.
- Varblane, Hannes 2008a. „Oraakli öö”: Austeri järjekordne kübaratrikk. – Eesti Päevaleht 1. II.
- Varblane, Hannes 2008b. Sügisprints Harri Sirola kahe kalda vahel. – Eesti Päevaleht 16. V.
- Varblane, Hannes 2008c. Prantsuse kolekirjanduse lipulaeva Michel Houellebecqi kurb maailm. – Eesti Päevaleht 27. VI.
- Veidemann, Rein 2006. Kajar Pruul: kirjanduskriitikas kestab kriis. – Postimees 29. XII.
- Velsker, Mart 2007. Raamatu näol ei ole tegu mingi kontseptualistliku kamara-juraga. – Vikerkaar, nr 4/5, lk 186–191.
- Viiding, Elo 2008. Projekt nimega armastus. – Sirp 5. XII.
- Õnnepalu, Tõnu 2008. Haruldane ilus ja tavaline kole. – Sirp 14. XI.

Literary Criticism in the Eighth Year of the 21st Century: from Brief to Extensive, from Detail to Global View

Keywords: Estonian literary criticism, modern Estonian book reviews, Estonian literary press

Estonian literary criticism published in 2008 is analysed. Comparison of the annual book reviews of the past few years reveals that the condition of literary criticism is a little better than four or five years ago, which does not apply, however, to the situation of two or three years ago. Some theoreticians speak of a crisis allegedly ruling in Estonian literary criticism ever since the beginning of this century, but this is largely a viewpoint issue. One should better accept the specific points bound to the smallness of the Estonian community, without necessarily regarding them as faults. On the one hand, in both of our leading cultural magazines, *Looming* and *Vikerkaar*, there is a noticeable overlap in the lists of authors and reviewers, but on the other hand, the lists are different for the two magazines, and so is the criticism. In *Looming* it tends to sound more conservative, whereas the authors attracted by *Vikerkaar* are, on average, a little younger and their position is slightly more to the left. The form of criticism cultivated — quite a classical review — is nevertheless the same for both magazines.

Literary criticism can also be found in Estonian newspapers. In dailies the length of the reviews is strongly limited, which stimulates the reviewers to exert themselves to pack more meaning into their short text. Long articles — up to 1500 words — are accepted only by the cultural weekly *Sirp*, and this is where the most fascinating book reviews of 2008 were published. Those were certainly not restricted to just one book, but revealed the philosophic, aesthetic and moral views of the authors on a broader and more abstract scale, or provided a comparative analysis of several books. If the latter approach gained more ground in Estonian literary criticism in the future, it would be a welcome development indeed.

Peeter Helme (b. 1978), BA, writer, literary critic and lecturer of literature in the Drama School of Estonian Academy of Music and Theatre, peeter.helme@gmail.com